

Zöld föld felett, kék ég alatt...

A cigány könyvtárfejlesztési pályázatok esélyei és problémái

Pályázatok korát éljük, a „felépítmény” jellegű pályázat alkalmazásával igyekszünk egy sor olyan problémát megoldani vagy eltüntetni, amelyekhez az „alapokat” évtizedeken keresztül sajnáltuk lerakni, hiányzott az eltökéltség vagy az elengedhetetlen beruházási összeg. A pályázat mindazonáltal – ne legyünk igazságtalanok! – alkalmas jól körülhatárolt részfeladatok megvalósítására vagy kiemelt, minőségi fejlesztések végrehajtására. A pályázatban vállaltak sikerrel elvégezhető az alapok figyelembe vétele nélkül, sőt azok hiánya esetén is. Óceánjárók lehorgonyzására tehát nem, de luxusjachtok manővereztetésére feltétlenül alkalmasak a pályázatok.

*

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár évtizedek óta látja el a magyarországi nemzetiségek könyvtári tájékoztatásának és állománygyarapításának a módszertani felügyeletét. Ez a felügyelet azonban csak a nagy létszámú nemzetiségek könyvellátását segíti (németek, szlovákok, románok és a délszláv népek), a kisebb lélekszámú és a szórványban élő nemzetiségek számára csak alkalmi segítséget vagy támogatást képes nyújtani.

Szintén nem került sor a legnagyobb lélekszámú magyarországi etnikum, a cigányság könyvtári igényeinek a kielégítésére, tudatos cigány állománygyarapításra a meglévő megyei könyvtárhálózaton belül (amely a többi hazai nemzetiiséget kiszolgáló báziskönyvtárakat is működteti), sem pedig önálló cigány könyvtári rendszer kialakítására.

Ennek a hiánynak politikai, nyelvi, kulturális és kereskedelmi okai egyaránt voltak és vannak. A cigány társadalmi integrálódás és az etnikai identitáskeresés szándékos szembeállítását évtizedeken át lehetetlenné tette, hogy cigány szerzők vagy művek etnikai alapon megnevezésre kerüljenek, hogy önálló könyvtárrá fejlődjenek, vagy hogy általános könyvtári állományon belül különgyűjteményt képezzenek.

Mind maguk a cigányok (vagy közülük legalább is sokan), mind a művelődési intézmények irányítói húzódoztak a célzottan cigány könyvtárfejlesztéstől, mert benne egyrészt az etnikai tudat túlhangsúlyozását, másrészt bizonyos mértékű diszkriminációt, az integrálódás akadályát látták. (Ez a nyilvánvalóan létező és ható tendencia ma is tapasztalható mind az egyes szerzők illetve intézmények esetében, mind pedig az érintettek szóhasználatában, illetve reflexeiben.)

A cigányság önálló irodalmi jelenlétét a magyarországi könyvtárügyben az a körülmény is befolyásolja, hogy a cigány művek döntő többsége magyar nyelven

íródik, illetve jelenik meg. A cigányságnak továbbá nincs olyasféle anyaországa, mint a magyarországi nemzetiségeknek (némelyiknek több is!), ahonnan anyanyelvű könyveiknek legalább egy részét kapják vagy beszerzik, továbbá ahonnan nyelvi, kulturális segítségre, a nemzeti tudat kialakulásához és megtartásához szükséges támogatásra számíthatnak. (A cigányok esetében India tölti be az őshaza szerepét, a folyamatos támogatás és a tervezhető együttműködés azonban – a földrajzi távolság, a kulturális különbségek és az Indiát is sújtó gazdasági nehézségek következtében – aligha valósítható meg.)

Tovább árnyalja a cigány irodalom helyzetét, hogy a magyarországi cigányság nyelvi szempontból sem egységes, bár a Magyarországon használatos többféle cigány nyelv fejlesztésére és elismertetésére egyaránt történnek erőfeszítések. A különböző cigány nyelveket beszélők számára azonban a kapcsolatot – a társadalmi érintkezés szintjén, sőt a más cigány nyelvet beszélőkkel is – a magyar nyelvhasználat jelenti. Sőt, éppen a cigányság leginkább integrálódott rétegei számára a (vagy valamelyik) cigány nyelv egyre kevésbé tölti be az anyanyelv szerepét. Valójában fonák alakulása a körülményeknek, hogy az írott cigány nyelv a magyarországi cigányság körében akkor kezd teret hódítani, amikor maga a nép anyanyelvét felcserélni készül vagy ezt már részben meg is tette. Hogy ez a folyamat ne következzen be, vagyis hogy a cigány nyelv élő és kapcsolatteremtő eszköz maradjon, és ugyanakkor a cigány írásbeliség is (legalább is mint a két-nyelvűség egyenértékű tagja) megmaradjon – ez sokban múlik az etnikailag és kulturálisan egyre inkább öntudatosodó hazai cigány értelmiségen és a mind több eszközzel rendelkező cigány médián.

A cigány etnikumú írók magyar nyelven megjelent könyvei tehát jelen vannak a magyarországi könyvtári hálózatban, de a szerzők cigány származása, a művek cigánysághoz kapcsolódó tartalma nem került kiemelésre. Ez a szemlélet magától értetődően megfelel azoknak a cigány származású alkotóknak, akik egyértelműen a magyar irodalommal és kultúrával azonosították magukat, de nem fejeztek ki etnikai identitást azoknál, akik ezt hangsúlyozni kívánják.

Az 1993-ban elfogadott magyarországi kisebbségi törvény életbelépése óta számottevően megnőtt a cigányságot vállaló, illetve hangoztató, valamint a cigány tartalmat és szemléletet hordozó művek száma. A cigány irodalom az 1990-es évek kezdetén szinte berobbant a magyarországi irodalomba és könyvkiadásba, egyre nagyobb mértékben van jelen könyvtárainkban is. A nagyszámú cigány lakossággal bíró körzetekben és településeken határozott érdeklődés mutatkozik mind a magyar mind a cigány nyelven megjelenő cigány irodalom és szakkönyvek iránt. Igaz ez a megállapítás akkor is, ha tudomásul kell vennünk, hogy olyan társadalmi-etnikai csoportról van szó, amely a korábbi évszázadokban döntően a szájhagyományra alapozva építette irodalmát, és amelynél az olvasási és könyvtárhasználati szokások napjainkban alakulnak ki.

*

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 1996 elején dolgozta ki cigány könyvtárfejlesztési programját, amelynek megvalósításához pályázati támogatást kívánt igénybe venni. A teljes program költsége kb. 5 millió forintot igényelt volna, ezért a programot több lépcsőre bontottuk és az első lépcsőben megjelölt fel-

adatokat nyújtottuk be a Nemzeti Kulturális Alap pályázatára (1996 márciusában). A pályázat két leglényegesebb pontja a cigány könyvtári különgyűjtemény elveinek és összetételének a kidolgozása, illetve egy ismertető és elfogadtató konferencia megszervezése volt. (A nemzetiségi és a cigány könyvtárügy fejlesztésével foglalkozó országos konferencia helyszínéül a közelmúltban megnyílt kecskeméti és a megrendezést vállaló pécsi megyei könyvtár került szóba.)

A kért támogatási összeget 1,35 millió forintra csökkentettük. A pályázat kísérő szövege – a témát népszerűsítő szándékkal – megjelent a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1996 májusi számában. A Nemzeti Kulturális Alap a pályázatot – pénzhányra hivatkozva – elutasította, Raduly István, az MKM cigányügyi referense azonban az anyagot további tanulmányozásra megkérte.

A tervezetet ezután változatlan formában és azonos összeggel benyújtottuk az Etnikai és Kisebbségi Közalapítványhoz (1996 májusában), ahol a pályázatot elfogadták, a megvalósításra megítélt összeget azonban 300 ezer forintban jelölték meg. Mivel ez az összeg jóval alacsonyabb volt a tervezettnél, ezért a programból törölni kellett a legköltségesebb tényezőt, a tervezett országos könyvtári konferenciát.

*

Amikor cigány irodalmi különgyűjtemény kialakításáról beszélünk, részben nyitott kapukat döngetünk. A gyűjteménybe szánt kötetek legtöbbször ugyanis a magyarországi közművelődési könyvtárak állományában megtalálható. (A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár XIII. kerületi fiókja éveken keresztül tartott fenn és működtetett cigány könyvtárat és klubot, munkájukból számos hasznosítható tapasztalatot nyertünk. A könyvtár 1991-ben – tehát még a nagy cigány irodalmi berobbanás előtt – ajánló jegyzéket készített állománya cigány anyagáról: versek, prózai művek, mesék, ismeretterjesztő irodalom, cigány újságok és hanglemezek bontásban. A jegyzék 59 könyvcímet, 4 folyóiratot és 7 hanglemezt tartalmazott. Ugyanezek a könyvek nagy valószínűséggel megtalálhatóak a FSZEK többi könyvtárában is – legalább is a kerületi főkönyvtárakban. Az állomány összetételéről hasonló tapasztalatokat szereztünk néhány megyei könyvtárban is – például Tatabányán, Miskolcon, Szegeden, Veszprémben vagy Szombathelyen –, amelyeket a pályázat kidolgozásának az idején (1995–96-ban) látogattunk meg. A FSZEK tapasztalata arra int, hogy nem célszerű a könyvtári funkciókat a szórakoztatási lehetőségekkel összekapcsolni, a tatabányai példa viszont arra buzdít, hogy a cigány folyóiratokat célszerű nagy példányszámban és könnyen elérhető olvasótérben elhelyezni – különösen a téli hónapokban.

Mégsem tarthatjuk fölöslegesnek a különgyűjtemény kialakítását, mert az állomány egészébe beosztva elsikkadnak ezek a könyvek, míg különgyűjteményként kiemelve megfelelő hangsúlyt kapnak, és a cigány olvasók számára föltétlenül megkönnyítik a könyvtárhasználatot és az olvasóvá válást.

A cigány különgyűjtemény összeállításánál több rendezési szempontot kívántunk figyelembe venni, mivel éppen e többszempontúság tette az összeállítást modellértékűvé.

A különgyűjteményben elsősorban a magyarországi cigány szerzők szépirodalmi műveinek kell jelen lennie, illetve olyan körülményekért válogatást akartunk

készíteni, hogy minden jelentősebb szerző, minden fontosabb irányzat és műfaj helyet kapjon benne. Célszerű az egyes szerzők gyűjteményes köteteit és az antológiákat is a gyűjteménybe felvenni. Fontos szempont, hogy a kétnyelvű (magyar és cigány) összeállítások minél nagyobb számban kerüljenek a gyűjteménybe. Ugyanakkor föltételezhető, hogy a könyvtárak a különgyűjteménybe javasolt szerzők egyéb műveit is a gyűjteményben helyezik el (ami csak a könyvtár gazdagságát és a könyvtáros szakmai figyelmét mutatja). A lapozgatók, a képeskönyvek, óvodásoknak és kisiskolásoknak szóló könyvek minél nagyobb mennyiségben kerüljenek a különgyűjtemény kötetei közé, valamint a dalokat, mondókákat tartalmazók is – az olvasóvá nevelés első lépése ugyanis a gyerekek, a legfiatalabbak vonzalmának és rokonszenvének, a könyv iránti szeretetének a fölkeltése.

Az 1990-es évektől kezdve a cigány könyveknek nemcsak a mennyisége növekedett meg látványosan, hanem a könyvek kiállítása is elérte a magyarországi könyvkereskedelem átlagszínvonalát. Sőt, egyes kiadók, pl. a Cigány Tudományos és Művészeti Társaság olyan minőségű papíron és olyan figyelemfölkeltő borítóval jelenteti meg köteteit, hogy a könyvek – visszafogott áruk ellenére – valódi bibliofil értéket képviselnek. A borítón zöld föld felett, kék ég alatt forog a narancsszínű cigánykerék – vagyis a könyvek a cigány címert és nemzeti színeket hordozzák. Sajnos, talán éppen a cigány ifjúsági könyvekből, mesegyűjteményekből és gyermekeknek szánt lapozgatókból hiányzik az a laza könnyedség, amely napjaink hazai és külföldi ifjúsági és gyermekkönyvkiadását egyre inkább jellemzi.

A pályázat kidolgozásakor úgy gondoltuk, hogy a különgyűjteménybe kerülő szépirodalom körét célszerű volna olyan nem-cigány szerzők műveivel is kiegészíteni, amelyek a cigányság körében is ismertek és népszerűek (Petöfi: János vitéz, Illyés: Hetvenhét magyar népmese, Weöres S. versei stb.), de helyet kaphatnának benne az ifjúsági irodalom klasszikusai és az iskolai kötelező olvasmányok is. A cigány különgyűjtemény ilyesfajta kibővítése már csak azért is célszerűnek tűnt, hogy azok a szerzők is vállalhassák benne részvételüket, akik cigány származásukkal nem akarják etnikai különállásukat hangoztatni. (A programnak ez a pontja azonban nem bizonyult szerencsés elképzelésnek, ezért további kidolgozásától eltekintettünk.)

A külföldi cigány szerzők műveit szintén időszerű volna felkutatni és a magyarországi olvasók (fordítók, kritikusok) számára is hozzáférhetővé tenni, bár ez a munka nyilvánvalóan meghaladja a jelenlegi pályázat lehetőségeit.

A cigányokról szóló szakirodalom talán még inkább széttagolt, mint a szépirodalom. Történeti, szociológiai, nyelvészeti, néprajzi, zenei, stb. művek több magyarországi kutatóhelyen, főiskolán vagy nemzetiségi műhelyben is készülnek, a közművelődési könyvtárakba azonban csak a töredékük jut el, ezek is inkább kampányszerűen, önkényes válogatás eredménye-, következményeként.

A cigány nyelvkönyvek, nyelvtanok, szótárak jelenléte szintén ajánlatos a különgyűjteményekben, még ha ezeket várhatóan szűkebb (egyúttal azonban talán tudatosabb) olvasói kör fogja is használni. Így lehetőség nyílik a különböző cigány nyelvek és nyelvjárások együttes bemutatására.

A tankönyvek, kötelező olvasmányok (amelyekről más összefüggésben már esett szó), elsősorban azt a célt szolgálják, hogy az iskoláskorúakat vonják be a

könyvtárhasználatba. A pedagógus szerepe (illetve részvétele a különgyűjtemény kialakításában, majd továbbfejlesztésében) rendkívül fontos, a gyűjtemény számára javasolhat olyan könyveket, amelyek oktatási terveiben szerepelnek, illetve a tanmenet során hivatkozhat a könyvtárban hozzáférhető könyvekre.

Előzetes becslés alapján a cigány különgyűjtemény anyagát mintegy száz kötetre terveztük. A száz kötetnek kb. a felét tenné ki a szépirodalom (beleértve a gyermekirodalmat is), a másik felét a cigánysággal foglalkozó (történelmi, szociológiai, néprajzi, zenei, stb.) írások, illetve a nyelvtanok, nyelvkönyvek, szótárak.

Az egyes könyvtárakban azonban ez a szám esetenként növelhető, pl. a gyűjteményben szereplő szerzők egyéb műveivel, a helyi oktatási programot követő tankönyvekkel és kötelező olvasmányokkal vagy helyi cigány írók kötetivel, festők albumaival, esetenként a könyvtár saját – a gyűjtemény profiljába illő – kiadványaival. Ezek a helyi kezdeményezések és kiegészítések nagyon fontosak lehetnek: egyrészt a helyi (megyei, városi) jelleg hangsúlyozására, a helyi cigány szellemi élet megismertetésére és támogatására szolgálhatnak, másrészt a többi könyvtár cigány különgyűjteménye számára is többlettájékoztatást adhatnak.

A magyarországi cigány irodalom valóságos méreteiről 1996 tavaszán csak hozzávetőleges adataink voltak. Az átfogó cigány bibliográfia hiánya következtében csak egyes részterületeken rendelkezünk adatokkal. 1997 tavaszára a Magyar Művelődéskutató Intézet már pontosabb és árnyaltabb tájékoztatással szolgálhatott, bár a részletes cigány bibliográfia megjelenése továbbra is várat magára. (A bibliográfia cédulaanyaga az Intézetben a kutatók rendelkezésére áll.)

A cigány irodalmi különgyűjtemény összeállításában nagy körültekintéssel akartunk eljárni: sem bizonyos szerzők kirekesztését, sem mások túlszerepeltetését nem tartottuk megengedhetőnek. A magyarországi cigány irodalom alapvető műveinek az összeállítása olyan feladat, amely a cigány írók, újságírók, könyvtárosok és könyvkereskedők bevonása nélkül nem valósítható meg. E gyűjtő és rendező-értékelő munka eredményeként maguk a cigány irodalmi élet vezetői állították össze azt a mintegy 100-150 kötetet, amely a különgyűjtemény alapját képezte. (A gyűjteménybe kerülés feltétele – a tartalmi értékek mellett – a korábban megjelent kötetek számára mindössze annyi volt, hogy rendelkezünk legalább annyi példánnyal, amennyi a megyei könyvtárak ellátásához szükséges.)

A különgyűjtemény összeállításában elsősorban Choli Daróczi Józsefre számítottunk, aki költőként és műfordítóként régóta jelen van a magyarországi cigány irodalmi élet szervezésében, főiskolai docens, művelődéspolitikusként pedig kellő áttekintéssel rendelkezik a magyarországi cigány irodalom főbb tendenciáiról. Rostás-Farkas György újságíró-főszerkesztő, maga is számtalan vers- és riportkönyv szerzője és kiadója, a Cigány Tudományos és Művészeti Társaság elnöke, a hazai cigány könyvkiadás egyik legjobb ismerője. Bódi Zsuzsa, a Magyar Művelődéskutató Intézet szociológusa, a cigánysággal foglalkozó magyarországi társadalomtudományi, néprajzi és pedagógiai szakirodalom ismerője, fá-

radhatatlan népszerűsítője és a cigány bibliográfia összeállítója. Orsós Mária sokéves pedagógiai gyakorlatát hasznosította a különgyűjtemény megtervezésében, de a szükséges könyvbázis összeállításában és kedvező árú megvásárlásában is komoly segítséget nyújtott.

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár Nemzetiségi Osztálya végezte mind a különgyűjteménybe kerülés szakértői könyvlistáinak az egyeztetését, mind a könyvek megvásárlását és eljuttatását a megyei könyvtárakhoz. Merényi Miklós, az ELTE Bölcsészettudományi Kar Jegyzetboltjának vezetője fővárosi és vidéki könyvkereskedelmi kapcsolatait latba vetve igyekezett a legkedvezőbb feltételekkel megvásárolni hol könyvesboltok elfekvő készleteit, hol pedig a vadonatúj sikerkönyveket.

1996 utolsó heteiben került sor a cigány különgyűjteménybe szánt kötetek megvásárlására és elszállítására. A megyei könyvtárak elméleti és gyakorlati használati utasítással kapták kézhez a szállítmányt. (A közreműködői honoráriumokra és a postai díjakra közel 100 ezer forintot fizettünk ki, így könyvvásárlásra 200 ezer forintunk maradt, amelyet 19 megyei könyvtár között egyenlő arányban kellett elosztanunk. Egy-egy címzett tehát húszegynéhány ezer forint értékű könyvet kapott, ami a hazai könyvárak ismeretében bizony inkább gesztusértékű segítségnek tűnhet. Természetesen jól átgondolt gesztusnak is szántuk az egész fejlesztési programot, reméltük azonban, hogy a kezdeményezésnek ennél távolabbra mutató folytatása is lesz.)

*

A cigány különgyűjtemény számára megvásárolt könyvek első részét huszonöt kötet képezte. Néhány kiragadott szempont a könyvek tartalmi megoszlásáról: magyar nyelvű tizennégy, cigány nyelvű három, többnyelvű nyolc (magyar és cigány kétnyelvű hét kötet, illetve Federico Garcia Lorca cigány románcái spanyol, magyar és cigány nyelven Nagy László és Choli Daróczi József fordításában). A három cigány nyelvű mű: Bari Károly: Az erdő anyja c. könyvének cigány nyelvű változata, az Újszövetség Choli Daróczi József fordításában, illetve Antoine de Saint Exupéry Kis hercege Rostás-Farkas György fordításában. A huszonöt kötet tizennégy szerzőt mutat be, Karsai Ervin, Choli Daróczi József és Rostás-Farkas György több mű szerzőjeként vagy szerkesztőjeként szerepel.

A könyvek tartalmi megoszlásában a szépirodalom primátusa érződik: tizenhárom a vers- vagy memoárkötet, nyolc könyv tekinthető szakirodalomnak és három a nyelvészeti, illetve pedagógiai művek száma. Szakirodalomnak tekintettük a Biblia már említett kötete mellett Csemer Géza: Habiszti c. enciklopédikus összefoglalását a magyarországi cigányok élete-étele témában, a Képek a magyarországi cigányság 20. századi történetéből c. antropológiai fotóalbumot (szerkesztette Szuhay Péter és Barati Antónia). A Rostás-Farkas – Karsai szerzőpáros két könyve szerepel itt: a Cigány mese- és mondavilág 1. rész és A cigányok hiedelemvilága. Szepesi József: Putrik és paloták c. riportkötetét szintén ide sorolható.

A cigány szépirodalom gazdag terméséből régi és új művek egyaránt kerültek a gyűjteménybe: Choli Daróczi József: Csontfahér pengék között c. könyve 1991 óta a legkeresettebb cigány verskötetek egyike, M. Té Attila: Krisztus egy elfelej-

tett képen (1996), Rácz Lajos: Emlékeket égetek (1994), Ruva Farkas Pál: Varvirágok nyílása (1996) az ifjabb cigány költőnemzedék legújabb műveit jelenti. Külön figyelmet érdemel Péliné Nyári Hilda: Az én kis életem (1996) c. életrajzi emlékezős kötete, amely a magyarországi kortársi cigány prózairodalom egyik jeles alkotása.

A nyelvészeti könyvek között Karsai és Rostás-Farkas Cigány–magyar képes olvasókönyve, ugyanennek a szerzőpárosnak a Cigány–magyar, magyar–cigány szótára szerepel. De föltétlenül érdemes megemlíteni a Tavaszi virágok c. beás cigány nyelvű iskolai énekes könyvet (Szerk. Kovalcsik Katalin, Pécs 1994, Gandhi Középiskola. 1–2. rész), amely hangkazetta-melléklettel jelent meg.

A program lebonyolítását követően több megyei és számos városi, sőt községi könyvtárból is érkeztek a program további sorsáról érdeklődő levelek. Ezek részint a megkezdett fejlesztés folytatását várták, részint a felhasználással és a könyvtári rendbe állítással kapcsolatosan tesznek észrevételeket, részint azonban a program kiszélesítésére buzdítanak. A különgyűjtemény mint elhelyezési megoldás körül egyúttal élénk vita alakult ki. Többen hangoztatták fenntartásaikat a módszerrel szemben, részben a már említett diszkrimináció vádjától félve, részben az újabb különgyűjtemény egységbontó hatását hangoztatva. Elképzelhető, hogy a cigány könyvek kiemelése az állományból és elkülönítése járhat az említett következménnyel, a katalógus építőinek azonban bizonyosan sikerül megtalálni azt a többletet adó tájékoztatási módot, amely a cigány irodalom köteteit nem fogja – úgymond – diszkriminálni, de a cigányságra vonatkozó adatokat sem tünteti-hallgatja el.

*

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 1997 tavaszán a cigány könyvtárfejlesztési program folytatása mellett döntött. A szakértőkkel kidolgozott állományterv könyveinek alig egyötöd részét tudtuk 1996-ban megvásárolni és széjjelküldeni, 1997-ben indokolt volt tehát a program folytatása, azonos elvek szerint (illetve kiegészítése az 1996–1997-ben megjelent művekkel).

A címzettek körét továbbra sem kívánjuk kiterjeszteni, még akkor sem, ha tudjuk, hogy több városi és községi könyvtárban valós igény mutatkozik a cigány könyvek iránt. (Sőt, elképzelhető, hogy a kis kötetszámú települési könyvtárakban még az esetleg különgyűjteményként kezelt könyveket sem úgy ítélik meg, mint a nagyvárosi óriásgyűjteményekben.) A megyei könyvtári hálózat működése – véleményünk szerint – lehetővé teszi a hálózatukhoz tartozó könyvtárak folyamatos tájékoztatását az új beszerzésekről, a könyvtárközi kölcsönzést, a könyvek célzott továbbajándékozását vagy az időleges cirkuláltatást. A megyei könyvtárak teljes körű ellátása után, egy következő fázisban (amikor részükre a tervezett állományt teljes egészében beszereztük), természetesen a városi és a kisebb települési könyvtárak számára is készséggel dolgozunk ki cigány könyvtárfejlesztési programot (értelemszerűen ezt is a megyei könyvtárak közreműködésével).

A cigány könyvtárfejlesztési program érdemi folytatásához, az ajánlott jegyzéken szereplő könyvek megvásárlásához és elszállításához – az időközben történt árváltozásokat figyelembe véve – 700 ezer forint pályázati támogatást kér-

tünk. Az 1996-ban kidolgozott programot mielőbb be akartuk fejezni. A városok és a kisebb települések ellátása, az esetleges másod- és további példányok beszerzése, az olvasói szokások szociológiai felmérése, a könyvek oktatási célú adaptálása és egyéb kulturális felhasználásának vizsgálata ezután kezdődhetnék meg – tehát a program elhúzódása semmiképpen nem volna célszerű.

A cigány könyvállomány kezelését a megyei könyvtárakon belül (illetve továbbküldését a megyei könyvtári hálózatba) elláthatnák az ún. nemzetiségi báziskönyvtárak, amelyek évtizedek óta sikerrel működnek közre a többi magyarországi nemzetiség könyvigényének a kielégítésében, és nagy gyakorlatra tettek szert mind az állománygyarapításban, mind az olvasószolgálatban. Több megyében a báziskönyvtárak több nemzetiség könyvellátását is végzik vagy nemzetiségként külön báziskönyvtárak is alakultak – tehát a cigány könyvállomány integrálása a báziskönyvtári hálózatba semmiképpen sem okozhat problémát. A báziskönyvtárosok munkáját, amely a nemzetiségi identitásőrzés és az anyanyelvi kultúra fejlesztését szolgálja évtizedek óta, sehol és senki diszkriminációnak nem tekinti, sőt a helyi és az országos nemzetiségi önkormányzatok és kulturális szervezetek éppen a báziskönyvtárak támogatásán keresztül igyekeznek munkájukat hatékonyabbá tenni.

*

Az 1970–1980-as években sorra elkészültek a magyarországi nemzetiségek könyvtárai számára az ún. törzsanyag-jegyzékek és olvasói tanácsadó kötetek. Ezek feladata volt, hogy a nemzetiségi könyvállomány létrehozásához és folyamatos fejlesztéséhez a nemzetiségi könyvtáraknak és báziskönyvtáraknak szakmai tájékoztatást nyújtsanak egyrészt a nemzetiségek nyelvén Magyarországon megjelenő szépirodalomról és szakkönyvekről, másrészt, hogy az állománygyarapításban és az olvasószolgálatban működő könyvtárosok tájékoztatást kapjanak a könyvek színvonaláról és arról, hogy a művek milyen olvasói réteghez szólnak.

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 1997 tavaszán tervei közé emelte, hogy elkészíti a cigány könyvtári törzsanyag-jegyzéket és a hozzá kapcsolódó olvasói tanácsadót. Ez a kiadvány össze kívánja gyűjteni a Magyarországon megjelent és a könyvkereskedelemben kapható cigány irodalom címanyagát (cigány szerzők műveit magyarul és cigányul, a cigányokkal foglalkozó – történelmi, szociológiai, nyelvészeti, néprajzi stb. – szakkönyveket és az iskolák cigány tankönyveit, valamint a cigánysághoz kapcsolódó egyéb kiadványokat (albumokat, hanglemezeket, kazettákat stb.). A művekről (és lehetőség szerint szerzőjükről) rövid tartalmi ismertetést és értékelést tartalmaz a jegyzék, majd közli, hogy milyen könyvtártípus számára javasolható megvételre. A kiadvány tehát elsősorban a nemzetiségi (cigány) könyvtáralapítás, illetve a folyamatos állományfejlesztés céljait szolgálja, nem vállalja fel azonban a kiadványok teljes körű bemutatását, sem esztétikai-kritikai értékelésére nem vállalkozik, célja nem a teljes (vagy bizonyos szempontból teljességre törekvő) cigány bibliográfia megteremtése vagy megismétlése (sem pedig pótlása). A többi magyarországi nemzetiségi törzsanyag-jegyzék tapasztalatait alapul véve a cigány irodalomjegyzék kb. 400-500 könyv leírá-

sát és ismertetését vállalná fel. Olyan műveket, amelyek megvásárlása a könyvkereskedelemben (új könyvként vagy antikváriumban) nem okoz gondot, amelyeknek a mai (és a közeljövő) cigány könyvgyűjteményében érdemes jelen lennie, és amelyre alapozva az állomány továbbfejlesztése a jövőben folyamatosan megoldható.

A törzsanyag-jegyzék azonban a könyvtári tájékoztatás funkcióján túl a cigány irodalom hazai és külföldi megismertetésének és népszerűsítésének a feladatát is sikerrel elláthatja. A könyvekhez kapcsolódó ismertetések a magyarországi cigány irodalom történetének egészéhez vagy részterületeihez is értékes adalékot szolgáltatnak.

A törzsanyag-jegyzék elkészítése alapos könyvtári, esztétikai és kereskedelmi elemzést igénylő feladat. Az elkészült kötetnek azonban ott a helye minden magyarországi települési könyvtárban, mivel cigányok Magyarországnak jórészt valamennyi településén élnek. (Amint hogy a korábban elkészült nemzetiségi törzsanyag-jegyzékek is a nemzetiségi könyvtárak és báziskönyvtárak fontos segédkönyvtári állományrészét képezik – reméljük.) Rajtuk kívül a Fővárosi Szabó Ervin könyvtár kerületi és fiókkönyvtárai is hasznos munkaeszközként használhatók. De komoly segítséget jelentene a cigány kulturális intézmények munkájában is, akár könyvtárak szervezésében, akár közművelődési feladatok ellátásában.

A cigány könyvtári törzsanyag-jegyzék példányszámát 500-600 darabra terveztük, ez a mennyiség a könyvtári igényeket és a cigány szervezetek tájékoztatási célját is kielégítheti. A kötet megszerkesztéséhez (sokszorosításához és szétküldéséhez) 800 ezer forint pályázati támogatást kértünk.

*

A két párhuzamosan futó pályázat tehát (a könyvtárfejlesztési program második fázisa, illetve a törzsanyag-jegyzék megszerkesztése) egymás módszertani támogatására hivatott, mindkettő a szakmailag megalapozott cigány könyvtárfejlesztés jelenét és távlatait szolgálta – volna. Pályázatunkkal a kampányszerűséget, a fejlesztések alkalmi jellegét akartuk kiküszöbölni, elejét venni annak a szindrómának, amely a magyarországi nemzetiségi és jelesül a cigány kulturális fejlesztési programoknak már olyan sokszor, olyan nagyon ártott. Úgy látszik azonban, ezúttal sem sikerült. A narancsszínű cigánykerék – sajnos – továbbra is zöld föld felett, kék ég alatt, egy helyben forog anélkül, hogy valamelyest előre gördülne.

A tervezetet valamelyik (valamennyi?) következő pályázatra is be fogjuk küldeni, változtatás nélkül. Tudomásul vesszük: pályázatok korát éljük...

Lukáts János

Kísérlet egy megyei napilap teljes szövegű feltárására

A kezdetek

a múltba vezetnek. Épp csak ismerkedtem a számítógéppel, amikor – a boldog emlékezetű PETRA-ról, a már (szerencsére) meghaladott X.25-ös vonalunkon keresztül – kezembe akadt a „*Hálózati információforrások használata*” c. jegyzet Drótos László (Miskolc, Egyetemi Könyvtár) által hipertextbe szerkesztett változata. (A mű, címlapja szerint 1994. januárjában készült.) Szenczi volt! DOS-os szövegszerkesztővel írt szöveges file-ok tömege között lehetett vele kapcsolatokat teremteni, egy csatolt program segítségével pedig keresni lehetett az állományokban bármilyen szövegre, szövegtöredékre. „Természetesen” azonnal e program segítségével oldottam meg saját magam számára az eligazodást az intézmény szabályzatai, a szervezeti egységek éves beszámolóí és tervei, statisztikai táblázataink között.

Egy nagy bánatom volt csak, a „*HYPLUS*” nevű program NOVELL-hálózaton meg se moccant, s ezért az egybeszerkesztett információkat nem, vagy csak nagyon nehezen osztottam meg munkatársaimmal.

Egyéb – szebb és drágább – felhasználói programok aztán feledteték is egy rövid időre ezeket a kísérleteket, míg (1995 tavaszán) meg nem kapta intézményünk a *TextLib* integrált könyvtári rendszer első, működőképes verzióját. Ehhez egy, működésében a fentihez kísérteties hasonlóságot mutató hipertext dokumentációs anyag is „járt”. Ami a fő előnye: mű-

ködik helyi hálózaton, s bár keresési képességei sokkal szerényebbek, a korábban használt keresőprogram minden nehézség nélkül mellérakható, tehát nagymennyiségű szöveges állományok kezelésére és az abban való keresésre ragyogóan felhasználható.

A probléma

persze adott volt. Mint megyei könyvtárnak, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Verseghy Ferenc Könyvtárnak is, magától értetődő feladata a megyei napilapok mind teljesebb feltárása. A mind „teljesebb” feltárás azonban selekciót sejtet, ennek áldozatai pedig elsősorban a kistelepülésekről szóló pár soros, „érdektelen” hírecskék, hiszen adataink rögzítése óriási munka és ezeket keresik (helyben) a legkevésbé. Ez igaz, de az is, hogy ezeken a településeken ritka esetben sikerül megőrizni még a helyi lap teljes évfolyamait is, nem minden esetben végeznek figyelést, s még ritkább a településre vonatkozó információk adatainak valamiféle rögzítése. Ha fel is merül valahol a helyismereti publikációk összegyűjtése, az e szempontból legfontosabb megyei lapok korábbi évfolyamai olyan kásahegynek bizonyulnak, mely gyorsan elveszi a kutató kezdeti lelkesedését.

A megoldás (?)

a fentiek ismeretében egyszerűnek tűnik. Már csak annak a felismerése kellett hozzá, hogy napjainkban a megyei

lapokat is számítógéppel szerkesztik, tehát valahol megvannak elektronikusan is a cikkek.

Azaz dehogya! Kell még hozzá egy főszerkesztő, aki felismeri, hogy nem sérti a lap érdekeit a korábbi számok anyagának továbbadása. Olyan rendszergazdák is kellenek, akik a lapnál a szükséges file-okat az időnként megjelenő könyvtárosnak átmásolják, s egy pár segédeszköz, amivel a szövegszerkesztők, szövegfórmátumok tengerében elvesző könyvtáros olvasható, valahogy „kinéző” végterméket tud produkálni.

Az előbbi szerencsésen megtaláljuk az *Új Néplap* főszerkesztőjének, *Berki Imrének* és a lap munkatársainak személyében, az utóbbiakért egy kicsit szét kellett nézni a „hálózaton”.

Az eszközök

leírása előtt kicsit zavarban vagyok. A „számítógépes nyelv” – bár tanulom rendületlenül – korrekt használatának hiányaért előre is elnézést kérek. Megkerülni ezt a részt nem lehet, úgy néz ki, a könyvtárosnak ehhez is értenie kell...

A lapok anyagát tömörítve (*.arj) kapjuk meg. Egy-egy tömörítvény egy-öt lapszám anyagát tartalmazza, attól függően, hogy a lap számítógépes rendszere mit produkált. „Kicsomagolás” után külön szövegfile tartalmazza minden cikk anyagát. Ezek lapszám szerinti szétválogatása óriási feladat lenne, egyszerűbb az összeset egy file-ba másolni, s mivel az így nyert szövegtenger rengeteg, csak a lapszerkesztő program által értelmezhető jellet tartalmaz, egy „szűrőprogramon” átengedni. Ilyen ingyenesen is szerez-

hető *Gräff Zoltán* (InfoKer) jóvoltából a <http://www.math-inst.hu/~zotyoty/prog/homepage.html> címen, ahol „Textfile feldolgozó” néven megtalálható egy „z sor” nevű program, mely kiválóan alkalmas erre a célra.

A fentiekén kívül már csak egy közepes tehetségű DOS-os szövegszerkesztő (millió van a hálózaton), megfelelő gépi háttér (ehhez a Nemzeti Kulturális Alap nyújtott támogatást) szükséges, s kb. 1 órás munkával összerakható a lap egy száma (persze csak a megyei oldalak, a hirdetések nélkül).

Az eredmény

azt mutatja, hogy ennyi munkát és energiát mindenképpen érdemes a dologba fektetni. Igaz, repertórium, cikkbibliográfia ilyen módon nem készülhet, s az egyes témákra vonatkozó írások több kereséssel gyűjthetők csak össze. Az azonban, hogy a felhasználó előtt azonnal megjelenik a cikk szövege – s így eldöntheti, szükség van-e rá – bőven ellensúlyozza ezt a hátrányt.

A tervek

Az összegyűlt anyagot – a lappal való megegyezés szerint – továbbszolgáltatathatjuk a megye közkönyvtárainak. Ezért 1998 elején a programmal együtt CD-re íratjuk és – önköltségen – továbbadjuk az igénylőknek. Szeretnénk persze szebb köntösbe is „átcsomagolni” a szöveg mellett a képeket, ill. az oldalak képét is megjeleníteni. Ez azonban – valószínűleg – egy újabb pályázat tárgya lesz.

Takáts Béla